

ימי קריאת המגילה / הסוגיה הראשונה במסכת מגילה

שאל יונתן וינגורט

הסוגיה הראשונה במסכת מגילה עוסקת בימים בהם קוראים את מגילת אסתר.

על פני הכתוב במגילת אסתר "על בן היהודים הפרזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו", ומה שכתב מרדכי "לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה", מוסיפה המשנה שלשה תאריכים לפני יום ארבעה עשר: ו"א-י"ב-י"ג.

לדברי המשנה, ביום י"ד קוראים בני העיירות במגילה, ברכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קוראים ביום ט"ו, ואילו כפרים מקדימים את קריאת המגילה ל"יום הכניסה", יום שני או חמישי, שבו הם היו נכנסים לעיירות.

החלק הראשון של הסוגיה (2-1. ב, א: מגילה – הוא דכתיב) מצביע על הלימוד לכך שניתן לקרוא את המגילה לפני יום י"ד. ישנו חילוק בין י"א וי"ב לבין י"ג, ובעוד יש מחלוקת אמוראים בשאלה מהו הרמז לכך שאפשר לקרוא בי"א וי"ב, כולם מסכימים שלא צריך פסוק בשביל לקרוא מגילה בי"ג. מרכז הסוגיה (3-4. א: רבה בר בר חנה – ב, ב: בר יהודה דווקא) הוא שלש שיטות לפיהן דין המשנה איננו תקף בזמן הזה: (1) רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן מביא את שיטת חכמים, החולקים על סתם משנת רבי עקיבא – משנתנו, ולדעתם כלל אין להקדים את הקריאה, וכולם צריכים לקרוא ביום י"ד. (2) איבא דאמרי, שלשיטת רבי יהודה בזמן הזה הואיל ומסתכלים בקריאת המגילה אין לקרוא בימים אחרים. (3) רב אשי מצביע על כך, שרבי יהודה אומד במשנה אחרת, שבמקומות שאין נכסים בשני ובחמישי אין להקדים את הקריאה, ומי שמדבר על כך שאין קוראים מגילה מוקדם בזמן הזה הוא רבי יוסי ברבי יהודה. החלק השלישי של הסוגיה (6-7. ברכים – בהנס) מצביע על מקור הדין לקריאה בט"ו, וכאן ישנו חילוק בין כל הערים שמוקפות חומה, לבין שושן הבירה שקוראים בה בט"ו.

החלק הראשון: קריאה לפני ימי הפורים

הגמרא פותחת בקושיה על דברי המשנה, שאפשר להקדים את קריאת המגילה, והרי גם אם ישנה תקנה כזו לאנשי הכפרים, כדי שיספקו ביום הפורים מים ומזון לאחייהם שבכרכים, ברור שהחכמים שקבעו את קריאת המגילה בזמנה, אנשי כנסת הגדולה, רמזו לנו את האפשרות להקדים ולקרוא גם לפני כן, שאם לא כן – אין בית דין מאוחר יכול לבטל את דברי בית דין המוקדם כאשר הוא איננו גדול ממנו בחכמה ובמניין. ומכאן, שואלת הגמרא: היכן נרמזו במגילה הימים הנוספים בהם אפשר לקרוא את המגילה?

בגמרא באו שני רמזים לכך שניתן להקדים את הקריאה: (1) **רב שמן בר אבא בשם רבי יוחנן** אומר, שההקדמה רמוזה במילים **"לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם"** (אסתר ט, לא). (2) **רבי שמואל בר נחמני** אומר, שההקדמה רמוזה במילים **"כִּימִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים"** (אסתר ט, כב).

דברי **רב שמן בר אבא** מתבססים על כך, שלשון **"בזמניהם"** איננה מתייחסת לזמן הקריאה – י"ד או ט"ו אדר – כי אז היה צריך לכתוב **"בזמן"**, וגם לא לכך שכל אחד איננו יכול לקרוא בזמן אחר, כי אז צריך היה לכתוב **"בזמנם"**. ומה שכתוב **"בזמניהם"** בא לרבות יומיים נוספים על היוםיים בהם קוראים את המגילה, והיומיים הנוספים הם י"א וי"ב אדר. ואין מוסיפים את הימים י"ב וי"ג (במקום י"א וי"ב), כפי שאמר **רבי שמואל בר יצחק**: שלשה עשר זמן קהילה לכל היא (=הזמן בו נקהלו היהודים בעריהם), ואין צריך לרבות אותו. כמו כן, אין להוסיף את ימי ט"ז וי"ז אדר, שכן כתוב בפסוק (ט, כז) **"וְלֹא יַעֲבֹר"**.

דברי **רבי שמואל בר נחמני** מתבססים על כך, שהימים בהם ניתן לקרוא את המגילה הם י"ד וט"ו, וכאשר באה המילה **"כימים"** בפסוק **"כימים אשר נחו בהם היהודים"**, אנו מרבים עוד יומיים לקריאת המגילה, והימים הנוספים הם י"א וי"ב אדר. את יום י"ג אדר אין צורך לרבות כיוון שזהו **"זמן קהילה"**, והיתה בו מלחמה עם שונאי ישראל, ואומר **רבי שמואל בר רב יצחק**, שבוודאי ניתן לקרוא ביום זה מגילה. לדברי הגמרא, לא ניתן לרבות את הימים שאחרי י"ד וט"ו אדר, שכן נאמר **"וְלֹא יַעֲבֹר"**, ומשמע שלא ניתן לקרוא את המגילה לאחר הימים הללו.

מדוע כל אחד איננו מביא את הרמז של חברו? רבי שמואל בר נחמני סבור שלא ניתן לדייק מכך שלא נאמר **"זמן"** או **"זמנם"** אלא **"זמניהם"**, ורב שמן בר אבא סבור שהמילה **"כימים"** מרבה את הימים עצמם – י"ד וט"ו אדר – בשנים אחרות, שלא אירע בהם הסיפור של המגילה, ולא לרבות יומיים נוספים על היוםיים הללו.

מרכז הסוגיה: שלש שיטות תנאים החולקים על משנתנו בזמן הזה

האם דברי המשנה מוסכמים על כולם?

לדברי **רבה בר בר חנה** בשם **רבי יוחנן** המשנה שלנו היא רק לשיטת **רבי עקיבא**, אך חכמים חולקים וסוברים, שניתן לקרוא מגילה רק בי"ד וט"ו אדר, ולא בשאר התאריכים. אמנם, הגמרא מקשה על דבריו, שכן **רבי יהודה** אמר בבבלי, שדברי המשנה נאמרו רק בזמן שהשנים כתקנם וישראל שרויים על אדמתם, והם יכולים לקבוע בעצמם מתי יחולו החגים, אך בזמן הגלות ניתן לקרוא מגילה רק בתאריכים שכתובים במגילה. מכיוון שהמשנה כתובה בזמן הזה, רבי יהודה איננו מתאים לשיטת רבי עקיבא שכתובה במשנה, וגם לא לשיטת חכמים, שאוסרים לקרוא את המגילה בתאריכים אחרים. ומכאן, מסיקה הגמרא שישנה קושיה חזקה על דברי רבי יוחנן מתוך שיטת רבי יהודה בבבלי.

לפי יש אומרים, רבה בר בר חנה אמר בשם רבי יוחנן שהמשנה שלנו היא רק לשיטת רבי עקיבא, אך חכמים חולקים וסוברים שבזמן הזה ניתן לקרוא מגילה רק ב"ד וט"ו אדר. לפי הלשון הזו, ישנו סיוע לדברי רבי יוחנן משיטת רבי יהודה בברייתא, שדברי המשנה נאמרו רק בזמן שהשנים כתקנם וישראל שרויים על אדמתם, אך בזמן הגלות ניתן לקרוא מגילה רק בתאריכים שכתובים במגילה.

רב אשי התקשה בדברי רבי יהודה בברייתא מתוך דבריו במשנה הבאה. כדי ליישב את הקושי, הוא העמיד את הברייתא כדברי רבי יוסי ברבי יהודה:

מהו הקושי? כיצד אמר רבי יהודה בברייתא שבזמן הזה אין לקרוא את המגילה אלא בזמנה, והרי במשנה הבאה הוא אומר, שבמקום בו לא נכנסים בשני ובחמישי אין לקרוא את המגילה אלא בזמנה. משמע מדברי המשנה, שבמקום בו נכנסים בשני ובחמישי, אפשר גם בזמן הזה להקדים את קריאת המגילה. כדי ליישב את הקושי אומר רב אשי, שהברייתא שעוסקת בקריאת המגילה בזמן הזה היא לשיטת רבי יוסי ברבי יהודה.

על דברי רב אשי מקשה הגמרא: האם מפני שיש קושיה מדברי רבי יהודה על דברי רבי יהודה ניתן לומר שהברייתא היא לשיטת רבי יוסי ברבי יהודה? ומשיבה הגמרא, שרב אשי שמע שיש שונים את הברייתא בשם רבי יהודה, ויש ששנו אותה בשם רבי יוסי ברבי יהודה, ומתוך הקושי שהיה לו בהעמדת הברייתא כדברי רבי יהודה, הוא אמר שמסתבר לומר שמי ששונה את הברייתא בשם רבי יוסי ברבי יהודה הוא הצודק.

החלק השלישי: קריאת מגילה ביום ט"ו

מנין אנו יודעים שכרכים המוקפים חומה קוראים ביום ט"ו אדר ולא ביום י"ד? משיב רבא, שבפסוק על יום הפורים נאמר (אסתר ט, יט) "עַל כֵּן הַיְּהוּדִים הִפְרְזוּם הַיּוֹשֵׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עָשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׂמֵחָה וּמְשֻׁתָּה וַיּוֹם טוֹב וּמְשָׁלוּחַ מְנוּת אִישׁ לְרֵעֵהוּ", וניתן להסיק שאם היושבים בערי הפרזות עושים ב"ד, הרי שהיושבים בכרכים מוקפים עושים את הפורים ביום ט"ו.

אמנם, הגמרא שואלת על דבריו: אולי היושבים בערי הפרזות יעשו את יום י"ד, ואילו המוקפים כלל לא יעשו פורים. ומשיבה הגמרא, שגם היושבים בכרכים המוקפים הם יהודים, וגם עליהם חלה מצוות הקריאה במגילה, ועוד נאמר שאת ימי הפורים עושים כל היושבים במלכות אחשוורוש, שהיתה מהודו ועד כוש, ומלכות זו כוללת את הכרכים המוקפים.

עוד שואלת הגמרא, אולי היושבים בכרכים המוקפים יעשו את ימי הפורים גם ביום ארבעה עשר וגם ביום חמשה עשר, ומשיבה הגמרא על כך, שנאמר (אסתר ט, כא) "לְהִיּוֹת עָשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה", והמילה "את" מפסיקה בין יום י"ד ליום ט"ו, ומשמע שכל אחד עושה רק יום אחד.

ועדיין שואלת הגמרא, שניתן היה לומר שהיושבים בכרכים המוקפים יכולים לבחור אם לעשות ביום י"ד או ביום ט"ו, ומשיבה הגמרא מתוך הפסוק "בזמניהם", זמנו של זה לא זמנו של זה, ומי שיושב בכרכים המוקפים איננו יכול לעשות את יום הפורים ב"ד.

אמנם, עדיין ניתן לומר שהיושבים בכרכים המוקפים יעשו את יום הפורים ב"ג אדר, אך הגמרא מסבירה שעושים בכרכים כמו בשושן, שנחו ביום ט"ו, ולא נתנו לכרכים המוקפים תאריך נוסף.

ואין לומר שהעשייה של ימי הפורים במשתה ושמחה מנותקת מזכירת הנס בקריאת המגילה, שכן נאמר (אסתר ט, כח)

"וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים", והוקשה הזכירה לעשייה.

כעת, הגמרא מציינת מחלוקת תנאים בשאלה אילו ערים עושות את יום הפורים בט"ו. רבי יהושע בן קרחה סובר, שכרכים המוקפים חומה מימות אחשוורוש קוראים את המגילה בט"ו, ואילו התנא של משנתנו סובר, שכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קוראים את המגילה בט"ו.

רבי יהושע בן קרחה לומד זאת משושן, שנחו ביום ט"ו, וכשם שהיא מוקפת חומה מימות אחשוורוש, כך כל הערים שמוקפות חומה מימות אחשוורוש קוראים בט"ו. התנא של משנתנו לומד מהמילה "פרזי" בגזירה שווה. במגילה אסתר כתוב "עַל כֵּן הָיְהוּדִים [הַפְּרָזִים] הִישָׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת", וצריכים לבדוק מהי עיר פרוזה. בשנה הארבעים להיותם במדבר נאמר (דברים ג, ה) "לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הִרְבָּה מְאֹד", ומכאן שכל עיר שהיתה פרוזה בשעת הכיבוש נחשבת כאחת מערי הפרוזות, אך עיר שהיתה לה חומה בשעת כיבוש יהושע (=לאחר השנה הארבעים במדבר) נחשבת לעיר מוקפת חומה.

הגמרא חותמת בדברי רבא, ויש אומרים שהיה זה כדי (ואולי הכוונה לכך שזה נאמר בסתם), ששושן לא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ובכל זאת הרי היא מצטרפת לכרכים המוקפים, מכיוון שבה נעשה הנס.

««

במשנה נראה, כי הקריאה בבל הימים זהה, אך במרכז הסוגיה באו שלש שיטות תנאים, המפרידות בין הקריאה בי"ד וט"ו לבין הקריאה המוקדמת, ובקריאה בזמן הזה קוראים רק בזמנה.

נראה, כי לפי סוגיית הפתיחה יש משמעויות שונות לקריאת המגילה. קריאת המגילה בי"ד אדר, היא הקריאה שנזכרת במרכז הסוגיה בקריאה של מגילה "בזמנה", ומתקיים בה הפסוק "וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל דּוֹר וָדוֹר". בקריאה זו של המגילה מצטרפת העשייה של ימי הפורים עם הזיכרון של קריאת המגילה.

בקריאת המגילה שקודמת לזמן, בי"א-י"ג אדר, הזכירה מנותקת מהעשייה, וגם אם ההקדמה נעשתה מתוך התחשבות בבני הכפרים, ברור שיש בקריאה המוקדמת זיכרון של הימים ולא חזרה מושלמת, "בַּיָּמִים אֲשֶׁר נָחָו בָּהֶם הַיְּהוּדִים", קריאה שרק תזכיר לנו "לְקִים אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם".

הקריאה של יום ט"ו אדר היא קריאה מחודשת, שהופכת את הקריאה מזיכרון הנס של ההצלה לזיכרון היד התקיפה של היהודים. גם אם זו קריאה לערים המוקפות חומה מימות אחשוורוש, כמו שושן, ובוודאי אם זו קריאה לערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, אין כאן רק התייחסות לכך שנקהלו היהודים בעריהם לשלוח יד במבקשי רעתם, אלא ליום נוסף של מלחמת תנופה, ולמלחמת כיבוש אותה עושים היהודים.

זו לשון הסוגיה על פי החלוקה המוצעת:

1. [מגילה נקראת באחד עשר, בשנים עשר, בשלשה עשר, בארבעה עשר, בחמשה עשר, לא פחות ולא יותר]. גמרא. מגילה נקראת באחד עשר. מנלן? - מנלן? כדבעינן למימר לקמן: חכמים הקילו על הכפרים להיות מקדימין ליום הכניסה כדי שיספקו מים ומזון לאחייהם שבכרכים! - אנן הכי קאמרינן: מכדי, כולהו אנשי כנסת הגדולה תקנינהו, דאי סלקא דעתך אנשי כנסת הגדולה ארבעה עשר וחמשה עשר תקון - אתו רבנן ועקרי תקנתא דתקינן אנשי כנסת הגדולה? והתנן (ערויות פ"א מ"ה): אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין, אלא פשיטא - כולהו אנשי כנסת הגדולה תקינו, היכא רמיזא?

2. אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: אמר קרא (אסתר ט, לא) לְקִים אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם - זמנים הרבה תקנו להם. האי מיבעיא ליה לגופיה! אם כן לימא קרא זמן, מאי זמניהם? זמנים טובא. ואכתי מיבעי ליה: זמנו של זה לא כזמנו של זה! אם כן לימא קרא זמנא, מאי זמניהם? שמעת מינה כולהו.

אימא: זמנים טובא! זמניהם דומיא דזמנא, מה זמנא תרי - אף זמניהם תרי. ואימא תריסר ותליסר! כדאמר רב שמואל בר יצחק: שלשה עשר זמן קהילה לכל היא, ולא צריך לרבויהי. הכא נמי שלשה עשר זמן קהילה לכל היא ולא צריך לרבויהי. ואימא שיתסר ושיבסר? ולא יעבור כתיב (ט, כז):

ורבי שמואל בר נחמני אמר: אמר קרא (אסתר ט, כב) כִּי־מִיָּמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיהוּדִים, יָמִים כִּימִים - לרבות אחד עשר ושנים עשר.

ואימא תריסר ותליסר? אמר רב שמואל בר יצחק: שלשה עשר זמן קהילה לכל היא, ולא צריך לרבויהי. ואימא שיתסר ושיבסר? ולא יעבור כתיב.

רבי שמואל בר נחמני מאי טעמא לא אמר מבזמניהם? 'זמן זמנא זמניהם' לא משמע ליה. ורב שמן בר אבא, מאי טעמא לא אמר מכימיהם? אמר לך: ההוא לדורות הוא דכתיב.

3. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: זו דברי רבי עקיבא סתימתאה דדריש זמן זמנא זמניהם, אבל חכמים אומרים: אין קורין אותה אלא בזמנה. מיתיבי: אמר רבי יהודה אימתי - בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן. אבל בזמן הזה, הואיל ומסתכלין בה - אין קורין אותה אלא בזמנה. רבי יהודה אליבא דמאן? אליבא אליבא דרבי עקיבא - אפילו בזמן הזה איתא להאי תקנתא. אלא לאו - אליבא דרבנן, ובזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן מיהא קרינן! תיובתא דרבי יוחנן, תיובתא.

4. איכא דאמרי: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: זו דברי רבי עקיבא סתימתאה. אבל חכמים אמרו: בזמן הזה, הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה. תניא נמי הכי: אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן, אבל בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה - אין קורין אותה אלא בזמנה.

5. רב אשי קשיא ליה דרבי יהודה אדרבי יהודה, [ב, ב] ומוקים לה לברייתא כרבי יוסי בר יהודה: ומי אמר רבי יהודה בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה? ורמינהי, אמר רבי יהודה: אימתי - מקום שנכנסין בשני ובחמישי, אבל מקום שאין נכנסין בשני ובחמישי - אין קורין אותה אלא בזמנה. מקום שנכנסין בשני ובחמישי מיהא קרינן, ואפילו בזמן הזה! ומוקים לה לברייתא כרבי יוסי בר יהודה.

ומשום דקשיא ליה דרבי יהודה אדרבי יהודה מוקים לה לברייתא כרבי יוסי בר יהודה? רב אשי שמיע ליה דאיכא דתני לה כרבי יהודה, ואיכא דתני לה כרבי יוסי בר יהודה. ומדקשיא ליה דרבי יהודה אדרבי יהודה אמר: מאן דתני לה כרבי יהודה - לאו דווקא, מאן דתני לה כרבי יוסי בר יהודה - דווקא.

6. כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר וכו' מנהני מילי? אמר רבא: דאמר קרא (אסתר ט, יט) עַל כֵּן הַיְּהוּדִים (הפרושים) הַפְּרָזִים הַיִּשְׁבִּים בְּעָרֵי הַפְּרוּזוֹת [עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר], מדפרזים בארבעה עשר - מוקפין בחמשה עשר. ואימא: פרוזים בארבעה עשר - מוקפין כלל כלל לא! ולא ישראל נינהו? ועוד, מהדו ועד כוש כתיב (ח, ט). ואימא: פרוזים בארביסר, מוקפין בארביסר ובחמיסר - כדכתיב (ט, כא) לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֶת יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה! אי הוה כתב את יום ארבעה עשר וחמשה עשר - כדקאמרת, השתא דכתיב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר - אתא את ופסיק: הני בארבעה עשר, והני בחמשה עשר. ואימא: פרוזים בארביסר, מוקפין - אי בעו בארביסר, אי בעו בחמיסר! אמר קרא בזמניהם - זמנו של זה לא זמנו של זה. ואימא בתליסר! - כשושן. אשכחן עשייה, זכירה מנלן? אמר קרא (ט, כח) וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים, איתקש זכירה לעשייה.

7. מתניתין דלא כי האי תנא, דתניא, רבי יהושע בן קרחה אומר: כרכין המוקפין חומה מימות אחשורוש - קורין בחמשה עשר. מאי טעמא דרבי יהושע בן קרחה? כי שושן, מה שושן מוקפת חומה מימות אחשורוש וקורין בחמשה עשר - אף כל שמוקפת חומה מימות אחשורוש קורין בחמשה עשר.

ותנא דידן מאי טעמא? יליף פרוזי פרוזי: כתיב הכא (ט, יט) עַל כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָזִים, וכתיב התם (דברים ג, ה) לְבָר מַעֲרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד - מה להלן מוקפת חומה מימות יהושע בן נון - אף כאן מוקפת חומה מימות יהושע בן נון.

בשלמא רבי יהושע בן קרחה לא אמר כתנא דידן - דלית ליה פרוזי פרוזי, אלא תנא דידן מאי טעמא לא אמר כרבי יהושע בן קרחה? מאי טעמא? דהא אית ליה פרוזי פרוזי! הכי קאמר: אלא שושן דעבדא כמאן, לא כפרזים ולא כמוקפין! אמר רבא ואמרי לה כדי: שאני שושן הואיל ונעשה בה נס.